

שמעתא למיקתא

גליון כא' - פ' בלק ה'תש"ע / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב'

בירך על מאכל ונזכר שהוא יום תענית האם עליו לטעום כדי להנצל מברכה לבטלה

כבר ידועים דברי הריטב"א (חולין קו:) שכתב דהנוטל ידיו לאכילה ובירך ענט"י ואח"כ נמלך ולא אכל עכשיו אין בכך כלום ואין מחייבים אותו לאכול כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, דהא מכיון שנטל ידיו גמרה לה ברכת הנטילה דעליה הוא מברך והיא שעתא דעתו היה לאכול, וכן דנתי לפני מורי נרוי יהודה לדברי, עכ"ל. והובאו דבריו בשערי תשובה (סי' קנח אות א) ובחזו"א (או"ח סי' כה ס"ק ח).

מבואר דליכא משום ברכה לבטלה אחרי שנטל ידיו משום שהברכה חלה עכ"פ על מעשה המצוה שהרי סוף סוף נטל ידיו ומעשה ידיו טהורות. [וכי"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סס"י קז ד"ה ומ"ש כ"ת מדברי הריטב"א) בדעת הריטב"א. ועיין בכה"ח (סי' קנ"ח אות א) בשם השד"ח, אולם כבר כתב השד"ח שם שאין דברי הריטב"א תחת ידו].

ולפי"ז הני מילי בנט"י, אבל בשאר ברכות אם מתחרט מלאכול או מלקיים המצוה שבירך עליה לכאורה ברכתו היא לבטלה. וכן מוכח מדברי השו"ע (סי' תקפה סעי' ג) דפסק דמי שבירך על תקיעת שופר ולא יכול לתקוע כלל, השני תוקע בלא ברכה ולא היא ברכה לבטלה כיון שהשני יוצא בברכתו, ע"כ. מבואר שאין ברכתו לבטלה דוקא משום שהשני יוצא בברכתו אבל בלא"ה ברכתו לבטלה היא אע"פ שנאנס בקיום המצוה.

אלא דיש לתמוה מהא דפסק השו"ע (סי' רעג סעי' ג) שהנמלך מלאכול במקום שקידש חייב לקדש במקום השני דקידוש במקום סעודה בעינן. ומשמע מדבריו ומסתמת הפוסקים שניתן להתחרט אע"פ שגורם שהקידוש הראשון יהיה לבטלה, וקשה טובא איך נותר איסור חמור הנ"ל ללא הכרח גמור. ועיין בצ"ח (פסחים קא. ד"ה זימנין) שעמד בזה ונדחק ליישב, אולם מדברי השו"ע מוכח דלא כדבריו, עיי"ש. [ועיין בשפת אמת (פסחים שם ד"ה זימנין)], וצ"ע ג. [ואין לומר דכיון שיצא ידי קידוש דאורייתא אין כאן ברכה לבטלה דמה יאמרו הפוסקים דס"ל דיצא ידי"ח קידוש מן התורה בתפילה (עיין בניאור הלכה (סי' רעא)].

שו"מ בהר צבי (או"ח סי' צט ד"ה ורציתי) שהביא דברי התוס' שכתבו בשם הירושלמי דהיכא דברך אתורמוסא למיכלה ונפל מידיה יאמר בשכמל"ו משום דהוה ברכה לבטלה. וכתב דאין כוונתם דיש לו לחשוש לעבירה של ברכה לבטלה אלא כוונתם ש"למראית העיני" נראה כברכה לבטלה, ולכן יאמר בשכמל"ו משום כבוד השם הנכבד שהזכיר להסיר ממנו מראית העין של ברכה לבטלה, עכ"ל. [ואולם עיי"ש שדבריו עפ"י דברי הריטב"א הנ"ל, ובאמת מדברי הריטב"א לכאורה אין ראיה וכמ"ש לעיל]. ובאמת כבר קדמו בזה בתשובת חסד לאברהם (תאומים קמא יר"ד סי' קו) וכ"כ בדברי יציב (ח"א סי' פג אות ה). וגדולה מזו מבואר בחזו"א (אה"ע סי' סג ס"ק כג) וז"ל: כיון שברכו (ברכת האירוסין) בשעה שהיו ראויין לברך ואף שהיה בטעות, ראוי האדם לברך את ד' בכל היום אלא שאין ראוי להרבות בזה וכו', וכל שעשה ברשות חשיב ברכה ויוצא בה שכבר הגיע שעה המוכנת אף שהיתה בטעות, עכ"ל. ולפי דבריהם לא קשה מידי מהא דקידוש שהקשינו לעיל, שהרי אין בזה איסור גמור וע"כ ניתן להתחרט [ומהא דתקיעת שופר צ"ל לדבריהם שאין הכונה לברכה לבטלה ממש אלא למראית העין, ועיין בזה].

וכן היה מקום לומר עפ"י יסוד הנ"ל שמי שבירך ואח"כ נזכר שאסור לו לאכול משום התענית אין לו לטעום שהרי אין עליו איסור משום ברכה לבטלה, ורק יאמר בשכמל"ו.

אלא שבאמת מדברי שאר הפוסקים משמע דאיכא משום ברכה לבטלה גם בכה"ג, וכן משמעות המ"ב (סי' רעא ס"ק כו וסי' ר"ו ס"ק כב וע"ע במ"ב סי' תקטו ס"ק ה). אלא שמ"מ י"ל שגם לדידיהו בנידון דידן לא יטעום, שהרי בכה"ג אינו עובר אלא על איסור דרבנן [עיין במ"ב (סי' רטו ס"ק כ)] בשב ואל תעשה. וכן מבואר בשבט הלוי (ח"א סי' רה ד"ה סי' רו וח"ה סי' כד). [ועיין בשערי תשובה (ריש סימן תקסח), ובכה"ח (שם אות טז), ובמועד לכל חי (סי' כט ס"ג), ובתשובות והנהגות (ח"א סי' שכט). ועיין עוד בכה"ח (יר"ד סי' פט אות ו) בענין מי שבירך על מאכל חלב ונזכר שאסור מחמת שאכל בשר]. אלא שלפי"ז אכתי קשה קושייתנו הנ"ל מהא דקידוש במקום סעודה, וצ"ע. [שוב העירוני שהאג"מ (או"ח ח"ד סי' סג ענף ז) עמד בזה וע"כ יצא לחדש יסוד גדול בדין קידוש במקום סעודה, עיי"ש].

הרואה את ירושלים בזמן הזה האם צריך לקרוע

בשו"ע או"ח סי' תקס"א הרואה ערי יהודה בחורבן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע (ואינו חייב לקרוע אלא כשמגיע סמוך להם כמו מן הצופים לירושלים).

הרואה ירושלים בחורבנה אומר ציון היתה מדבר שממה, ...ומהיכן חייב לקרוע מן הצופים, ואח"כ כשיראה המקדש קורע קרע אחר כו'.

ויל"ע האם דין זה נוהג אף בזמנינו.

וראיתי בשבט הלוי (ח"ד סי' עט) שכתב ז"ל: ונתקשה מ"ט בזה"ל אין קורעין על ירושלים האם יש להם על מה שיסמוכו, וצידד דאולי בחורבנה היינו שעכ"פ יש שלטון ישמעאלים כמש"כ מג"א מב"י. - וא"כ לכאורה בזה"ל לא שייך זה כ"כ אלא דכבודו מסופק דאולי לא כתבו זה רק לעיני ערי יהודה, אבל ירושלים יש בה בחינה אחרת כתפילתינו ובנה אותה בקרוב בימינו - ורצונו בזה דמעולם לא נקרא בנין ירושלים עד במהרה בימינו.

הנה משמעות הפוסקים דגם על ירושלים קאי סברת הב"י דאף שיש ישוב ישראל מכ"מ נקרא בחורבנה כיון שהישמעאלים שולטים, וא"כ חוזר וניעור שאלתו, ואין לי שום ישוב ע"ז וכבר נשאלתי עליו - דבדאי אין לומר דכהיום שהשלטון ביד מנאצי השם שלא יקרא בחורבנה דסו"ס עיר האלקים מושפלת עד שאול תחתיה, ועיין שם בפמ"ג בא"א ס"ק א' בשם הצדיק ר' גרשון קיטבר ז"ע. ועיין בב"י דבאמת מתחילה נסתפק בזה אם צריך לקרוע היום שיש ישוב ישראל, אלא דשוב כתב סברא הנ"ל משלטון הגויים. ואולי עכ"פ שייך זה כלפי הגויים דרצו להצר צעדי ישראל שלא יתרחב הישוב שלהם שע"ז עדיין החורבן ניכר ביותר, משא"כ היום דעכ"פ הפוקרים האלה רוצים שיהי' ישוב ישראל ומבחינה זו נתמעט החורבן. אבל כאמור סתימת העינים דאין הבדל בזה"ל, אלא הנח להם לישראל.

ובאגרות משה (או"ח ח"ד סי' ע' אות י"א) כתב: מסתבר שאף שעדיין לא נגאלנו בעוה"ר אין לקרוע בראיית ירושלים מאחר שהיא בחסד השי"ת בנויה לתפארת, ואינה עכ"פ ברשות אומות עכו"ם, וצריך לברך רק בראותו מקום המקדש אף כשרואים אותו מרחוק וכ"ש כשבאים לכותל, וכשרואין ערי יהודה שהם ברשות האומות וכן אם איכא חלק מירושלים ברשות האומות אף אם נבנו יפה צריך לקרוע.

ובמנחת שלמה (ח"א סוס"י עג) כתב: כת"ר מביא צדדי הספק אם בזמנינו שהשלטון בירושלים הוא בידי ישראל אם יש חיוב לקרוע עליה. חושבני דכל זמן שרואים עדיין בעיר הקדש והמקדש כנסיות של נכרים וגם קברי עכו"ם וכו' ואין אנו יכולים למעקר פולחנא נוכראה עדיין היא בחורבנה ועתה עינינו נשואות לשמים לראותה מהרה בפולחנא דשמיא בבנין בית הבחירה ונגילה בד' ונשמחה בישועתו לנצח.

האם חובת חינוך קטן הוא לפי גילו או לפי חריפותו

איתא בסוכה (מב.) קטן היודע לנענע חייב בלולב. ואמרו בגמ' שם, תנו רבנן, קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית, וכו', יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע, ע"כ. וכן בערכין (ב:) אמרו קטן היודע להתעטף חייב בציצית וכו', ע"ש.

מבואר מכל הנ"ל שזמן חובת חינוך תלויה בזמן שהקטן ראוי לקיום המצווה. ופשט לשון הגמ' מורה שאפילו הקטן לא מבין טעם וענין המצוה, מ"מ כיון שראוי למעשה המצוה חייבו חכמים לחנכו, וכ"כ התפארת ישראל (שבת פ"ט מ"ז, יבין אות מט.). [וכ"כ בחוט שני (ח"ד עמ' רעו) שכל שהקטן יודע לעשות מעשה המצוה אפילו שאינו מבין כלל את משמעותה חייב בחינוך, ועיין עוד בט"ז (סי' תרנז ס"ק א), בפמ"ג (פ"ת ח"ב אות י) ובקרו אורה (נזיר כט.)].

אולם עיין ברש"י (ערכין ב: ד"ה שהגיע) שלמד שדין חינוך למצות עשה, קבעו חכמים לפי שנים דהיינו כבר שמונה כבר תשע או כבר תשע כבר עשר. [וכן נקט במגילה (יט: ד"ה בד"א בטקן) ובברכות (טו: ד"ה בד"א). ולכאורה קשה טובא על דברי רש"י מהגמ' בסוכה (מב. ה"ל) דשם משמע להדיא שאם הקטן יודע לקיים המצוה חייבים לחנכו, וכן הקשו תוס' (ערכין שם ד"ה שהגיע לחינוך) על דבריו. ומצאתי בס"ד תירוץ לדברי רש"י בתר"י (ברכות יא: בר"ף בפירושו על המשנה שם) והיינו דהתם (סוכה שם) לא קאמר ע"ד חיוב אלא להרגילו במצות]. וכבר דחו דבריו תוס' שם שאין הדבר תלוי בשנים.

ועיין בשו"ע (סי' יז סעי' ג) וז"ל: קטן היודע להתעטף אביו צריך ליקח לו ציצית ע"כ, וכ"כ לענין לולב ססי' תרנ"ז (סעי' א). מוכח דס"ל שאין הדבר תלוי בשנים, אלא כל אחד לפי מה שהוא. [וכן משמע מהשו"ע (סי' תרנח סעי' ו), ועיין בט"ז (סי' תרנז ס"ק א) ובלבושי שרד (שם)].

וז"ל המ"א (סי' שמג ס"ק ג) החינוך כל חד לפום חורפיה היודע להתעטף וכו' והיודע מענין שבת חייב בקידוש וכן כל כיוצא בזה, עכ"ל. הרי דס"ל שאין הדבר תלוי בשנים אלא כל קטן לפי מה שהוא וכשיטת תוס' ודעימיהו, אלא שמבואר מדבריו דאיכא חילוק בין מצוה שתלויה במעשה כציצית שחובת חינוך היא משעת שידע לבצע את המצוה, לבין מצוה שאינה תלויה במעשה כמו קידוש דהתם בעינן שיבין מענין המצוה.

והנה דעת המ"ב (סי' שמג ס"ק ג) כמג"א הנ"ל, אולם לכאורה מצינו לזה סתירה במ"ב, שהרי בסי' ע' (ס"ק ו) נקט שגיל חינוך לק"ש הוא שש או שבע שנים, וכ"כ בסי' רס"ט (ס"ק א) לגבי קידוש בבהכ"נ ולא תלה הדבר בהבנת הילד כמו שנקט בסי' שמ"ג, וצ"ע.

וע"כ צ"ל שלעולם אזלינן לפי חריפותו וידיעתו של הקטן, אלא שכוונת המ"ב שבדרך כלל נמצא שזמן זה הוא גיל וי-ז'. ובדרך זה כתב המאירי (חגיגה ב. ד"ה מקומות).

וכן מוכח במ"ב (סי' קכח ס"ק קכג) שהוכיח מהגמ' בסוכה הנ"ל דבנשיאת כפים כל שהקטן יודע לישא כפיו כמנהגי הכהנים מחנכים אותו נמש"כ שם דחינוך זה אינו כשאר זמני חינוך שהוא כבר חמש כבר שש. צ"ל שכוונתו לאפוקי ממצות סוכה (עיין סי' תרמ ס"ק ד ד"א שחייבים לחנכו מגיל ה' אפילו איננו חריף) ועירוב, דהתם תלי בצריך לאמו דווקא, אי"נ בא לאפוקי ממצות שתלויות בהבנת הענין כמו קידוש דלא סגי בידיעת עשיית המצוה לחוד, אבל בשאר המצוות תלוי כל אחד לפי מה שהוא, וכדמוכח בגמ' בסוכה שהביא השער הציון הנ"ל, ודו"ק].

ולפי הנ"ל יוצא שמצוות שאינם תלויות במעשה חייבים לחנכו כשיגיע להבנת אותו ענין, משא"כ במצוות התלויות במעשה דתלי בזמן שהקטן יודע לעשותה כתיקונה. ונראה דאפילו אינו יודע רק לעשות מעשה המצוה לחוד מ"מ חייבים לחנכו, וכגון אם יודע להדליק נ"ח אפילו שאינו יודע לסדר את החנוכיה, חייבים לחנכו. והכי מוכח מהגמ' (סוכה שם) דאמרו יודע להתעטף חייב בציצית וכו' ולא אמרו יודע לעשות את הציצית ולהתעטף חייב. וראיה לזה מדברי הרמב"ם (ח"מ פ"ו ה"ו) וז"ל: קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצוות ו"מאכילין אותו כזית מצוה, עכ"ל, ונתקשו האחרונים דלכאורה מה שכתב מאכילים אותו וכו' אינו מובן, אבל לפי מה שכתבנו נחא, והיינו שאע"פ שאין הקטן יודע להביא האוכל לפיו אלא יודע לאכול בלבד מ"מ חייב באכילת מצוה, ודו"ק.

האם מותר לברך שהחיינו בליל י"ז בתמוז

בשו"ת חיים שאל (להחיד"א ח"א כד) הביא השואל בשם ס' מטה אפרים בסופו שמתיר לברך שהחיינו בליל י"ז בתמוז והחיד"א שם אוסר וכל שכן המנהג והו"ד בכה"ח סי' תקנא ס"ק רז, ובשדי חמד ריש מע' בין המצרים כתב שהוא מחלוקת (ולהלכה משמע שם שיש לחוש ולהחמיר) וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"ח, קסח ז) מחמיר בלילה זו שיש לו דין בין המצרים.

האם מותר להסתפר בליל י"ז בתמוז

באג"מ או"ח ח"ד קיב ב' כ' דלצורך גדול יש להתיר (ואזיל לשיטתו באו"ח ח"א, קסח לענין נישואין, אולם הרבה אחרונים חולקים ע"ז, עי' בס' "קרא עלי מועד"). וכן בס' ארחות רבנו ח"ב עמ' קכז כ' בשם הגרי"ק זצ"ל שמסתבר שלענין תספורת ושאר דברים ליל י"ז בתמוז דינו כיומו רק לענין הצום לא צמים עכ"ל. ובשו"ת שרגא המאיר ח"ב סוס"י יג מצדד להקל בשעת הדחק גדול להסתפר בליל י"ז בתמוז כיון דכל ענין תספורת הוא רק מנהג להחמיר, אבל בנישואין אין להקל עכ"ל. [קע"מ]

תיקון חצות בימי בין המצרים

כתב המ"ב סוס"י תקנא: בכונת האר"י כתב שיתאבל בימים ההם [בימי בין המצרים] אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה עכ"ל.

ובספר כל כתבי חפץ חיים בסופו מבנו של הח"ח דוגמא מדרכי אבי זצ"ל אות ס כתב על אביו: לא נהג לאמר תהלים בכל יום באשר היה טרוד תמיד בעיון הלכה כן לא ראיתיו לקום בחצות לאמר תיקון חצות חוץ מן י"ז תמוז עד ת"ב שאמר התיקון אחר חצות היום לבדו בבית הכנסת אמנם שפך לבו לפני יוצרו לפעמים לפני אור היום כו' עכ"ל.

ויש להעיר שאע"פ שאנחנו פוטרם את עצמנו מלקיים דברי האריז"ל בטענה שאין בכוחנו לבכות בימים אלו כל יום חצי שעה, מ"מ האם אפשר ליפטר בלא כלום? ואם א"א לבכות אבל אפשר לומר התהלים והפטוקים בלי לבכות, וגם זה שוה הרבה (וידועים דברי הנפש החיים בח' פרקים) ואם א"א חצי שעה אז יעשה כפי יכולתו, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים, ודי בהערה זו. [קע"מ]